

Ивана Ј. Вучина Симовић

Универзитет у Крагујевцу
ivanavusim@gmail.com

Ана С. Јовановић

Универзитет у Крагујевцу
anaajovano@gmail.com

Истраженост српског језика у дијаспори у оквирима филологије и лингвистичких дисциплина*

Феномени настали у контексту српске језичке дијаспоре представљају предмете истраживања више дисциплина друштвено-хуманистичке оријентације. Међу њих се убрајају и филолошки и лингвистички радови који настају од седамдесетих година 20. века наовамо. У питању су проучавања одлика и употребе српског говорног и књижевног језика, било као језика миграната прве генерације било као наследног или завичајног језика њихових потомака. Резултати наше анализе показују да су и број и резултати филолошких и лингвистичких радова о српском језику у дијаспори релативно скромни. Упркос томе, они се не смеју занемарити, већ их треба систематизовати и промовисати даља истраживања из ове области, нарочито кроз интердисциплинарну сарадњу.

Кључне речи: српски као наследни/завичајни језик, дијаспора, филологија, лингвистика.

A Review of the Research on Serbian as the Language of Diaspora from Philological and Linguistic Perspective

This paper argues that Serbian as the language of Diaspora represents a phenomenon of interest of a number of disciplines qualified as humanities and social sciences, including philology and linguistics. It examines how Serbian as heritage language has been explored since 1968 to the day and it reviews mainly the work of the authors from the territory of Serbia, as well as those from the ex-Yugoslav republics that have enabled the maintenance of continuity in this stream of research. An exception is made for a brief review of the research on Serbo-Croatian as the language of migration conducted by a research team at the Lund University in Sweden in the 1980s. In the corpus, particularly significant are the publications

* Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

that explore different linguistic, psycholinguistic, sociolinguistic, and philological aspects of the Serbian language in Diaspora, as well as those that are concerned with the education in Serbian as heritage language. In spite of their importance, we note a remarkable scarcity of the research for the lapse of almost four decades and we note that these phenomena can be thoroughly and systematically explored only from an interdisciplinary and transdisciplinary perspective.

Key words: Serbian as heritage language, diaspora, philology, linguistics.

1. Увод

Од седамдесетих година 20. века наовамо феномени настали у контексту српске језичке дијаспоре представљају предмете истраживања више дисциплина друштвено-хуманистичке оријентације. Међу њима нарочито се истичу она истраживања која се баве њеним историјским, социолошким и економским аспектима, док се знатно мањи број бави проучавањем одлика и употребе српског језика у дијаспори¹ и манифестацијама српског књижевног језика у дијаспори. Овај недостатак нарочито се уочава када се ради о појавама насталим међу новијим, вискообразованим мигрантима.

Наш преглед научноистраживачких радова о српском језику у дијаспори махом је усмерен на радове аутора из Србије и са простора других бивших југословенских република који су омогућили континуитет у истраживању ове теме код нас. Изузетак представљају научници са Универзитета у Лунду окупљени на пројекту о српскохрватском језику у Шведској. Овом приликом не разматрамо систематично радове наших и страних аутора с иностраном афилијацијом, јер би такав преглед увек превазишао обим овог рада. Изостављени су и радови који се баве језиком аутоhtonих српских заједница (попут оних у Мађарској, Румунији, Бугарској, бившим југословенским републикама и др.), будући да оне припадају старијим миграцијама, чији је друштвено-историјски контекст битно другачији.

Библиографија филолошких и лингвистичких радова које разматрамо нужно је селективна и због тога што се ради о првом покушају прикупљања података о истраживањима српског језика у дијаспори. Непостојање одговарајуће аналитике библиографских података и прегледних радова на ову тему потешкоћа је на коју наилазе сви заинтересовани истраживачи.² Изузетак

¹ У литератури се уочава терминолошка неусклађеност у означавању српског као етничког/националног језика чији су корисници мигранти и њихови потомци у дијаспори. Он се, тако, означава као језик дијаспоре, породични, мигрантски, матерњи, завичајни, наследни језик и сл. Ми смо се определиле за назив „српски језик у дијаспори” за означавање овог језика уопште, а, због разлика које постоје између језика прве генерације миграната и њихових потомака, користимо и термин завичајни/наследни језик за означавање језика друге и свих наредних генерација говорника који живе у дијаспори.

² Ауторке се срдачно захваљују проф. др Ранку Бугарском на помоћи коју им је указао приликом прикупљања и анализе литературе.

представља Вулетић (Vuletić 2013), који разматра истраживања српског као завичајног језика у Немачкој. Такође, поменуте недостатке умањују систематичне библиографије радова које делимично обухватају и радове о српском језику у дијаспори, јер се баве српским миграцијама уопште (Mandreš 2001; 2005) или социолингвистичким радовима аутора са подручја бивше Југославије (Bugarski 2015).

Овај рад представља резултат истраживања које је уследило након нашег излагања на окружном столу *Научно истраживање миграција у Србији: Проблеми и иницијативе* (Lukić Krstanović 2014), који је одржан децембра 2014. године у организацији Етнографског института САНУ. Настојале смо да пружимо што јаснију слику о темама и тенденцијама у досадашњим филолошко-лингвистичким истраживањима српског језика у дијаспори како бисмо ближе упознале нашу академску заједницу са поменутим истраживањима и даље подстицај за интердисциплинарно и трансдисциплинарно усмерење проучавања сложених појава које се тичу употребе српског језика у дијаспори, као што су, на пример, одржавање и губљење етничког/националног идентитета и језика у миграторним кретањима и условима живота у дијаспори.

Излагање има хронолошки редослед, те се у првом делу даје кратак приказ почетака у истраживању поменуте проблематике. Настављамо са разматрањем резултата истраживачке групе са Универзитета у Лунду, будући да је она дала важне теоријско-методолошке оквире за изучавање „језика дијаспоре” и тиме снажно утицала на радове југословенских истраживача. У наставку рада, приказујемо тенденције у истраживањима обављеним током осамдесетих година у оквирима пројеката који су рађени при више научних центара широм Југославије. Коначно, у завршном делу, представљени су радови који настају након распада СФРЈ, а у којима су примењене различите теоријско-методолошке поставке у проучавању српског језика у дијаспори.

2. Прва фаза: истраживања из времена СФРЈ

2.1 Почеци изучавања српског/српскохрватског језика у дијаспори

Почеци научног интересовања за југословенску језичку дијаспору датирају с краја шездесетих и почетка седамдесетих година прошлог века. Рајић (Rajić 1978, 29) наводи да је још 1968. године Дерик Плант (Plant 1971) указао на значај и проблеме у проучавању феномена двојезичности југословенских радника у иностранству. И сам Рајић је, износећи своје опсервације о двојезичности југословенских миграната и њихове деце у Шведској и Норвешкој, истакао недовољну пажњу која се придавала усвајању језика земље домаћина и губљењу српскохрватског језика:

„Циљ овог прилога је да укаже на врсту, обим и тежину проблема који настају у тим процесима [учење језика средине и заборављање матерњег језика] и назначи питања која заслужују да им наши социологи, психологи, педагози и лингвисти

посвете далеко више пажње него што су то досад чинили (...).“
(Rajić 1978, 29)

Ипак, филолошка и лингвистичка истраживања тадашњег заједничког српскохрватског језика у дијаспори достижу већи замах и систематичност тек осамдесетих година. Нарочито значајни и у то време запажени и међу стручњацима широм света, били су радови засновани на наративима деце и одраслих из југословенске дијаспоре у Западној Европи.

2.2. Истраживачка група на Универзитету у Лунду

У оквиру пројекта о „породичном језику“ названом најпре *JUBA* (од *Jugoslaviska barn*, „југословенска деца“), а потом *ADS* (*Arkiv för Diasporaspråk*, „Архив за језик дијаспоре“), спроведена су у теоријском и методолошком смислу најтемељнија истраживања српскохрватског као завичајног језика. Пројекат је предводио слависта Љубомир Ђуровић (*Ľubomír Ďurovič*) на Универзитету у Лунду³ у Шведској од 1980. до 1983. године, а резултати до којих су дошли он и његови сарадници на основу наратива југословенске деце из Шведске објављени су углавном у прилозима штампаним у четири узастопне свеске часописа *Slavica Lundensia* током осамдесетих година (1983, 1986, 1987, 1988).⁴ У овим радовима, који су претежно општелингвистичког усмерења, разматрају се различите одлике завичајног језика на фонолошком и морфосинтаксичком нивоу у поређењу са тадашњим српскохрватским стандардним језиком.

На основу радова на српскохрватском корпусу сакупљеном међу децом југословенских исељеника, Ђуровић је дефинисао појам „језика дијаспоре“ (*Diaspora language*), првобитно означеног као „породични језик“, одредивши га као „специфичан облик мањинског језика“ чија особеност проистиче из нарочитих услова живота миграната у дијаспори и нових друштвених односа у које они ступају (*Ďurovič* 1988, 7–9). Наиме, како овај аутор указује, повезивање са говорницима различитих дијалеката и/или социолеката у новој средини има далокосежне, системске последице по српскохрватски језик деце миграната, за разлику од језика прве генерације миграната, код којег те последице обично не захватају фонички и морфосинтактички ниво. Деца миграната у тако изразитој нехомогеној лингвистичкој средини развијају своје специфичне идиолекте, који се донекле нивелишу на узрасту између девете и једанаесте или дванаесте године услед контакта са другим говорницима из дијаспоре и матице и изложености норми датог језика (обично кроз допунску наставу).

³ Корпус који је сакупљен током пројекта, похрањен је у дигиталном формату у Компјутерском центру Универзитета у Лунду. Више о томе у *Ďurovič* (1983).

⁴ Претходно је у истом часопису Станковски (*Stankovski* 1978) објавио чланак о редукцији фонолошког система српскохрватског као завичајног језика у Шведској.

Ђурович (Đurović 1987, 51) истиче да од разлика између српскохрватског језика у дијаспори и његове стандардне варијанте проучава само оне разлике које су „резултат специфичних услова у дијаспори”. Стога се у фокусу истраживања Ђуровича и сарадника налазе утицаји већинског шведског језика, а нарочито оне одлике које су резултат саморегулације завичајног језика и јављају се код више говорника. Ове последње настају под утицајем шведског као језика средине и због одсуства „језички хомогеног [друштвено условљеног] надзора у дететовом окружењу” (в. Đurović 1983; 1987).

Истраживачи из Лунда развили су и два теоријска модела усвајања шведског и одржавања/губљења српскохрватског као „породичног језика” југословенске мигрантске деце (Stankovski, Đurović i Tomašević 1983). У оба модела компетенција у шведском развијала се прогресивно од нуле, док се ниво оне у српскохрватском језику битно разликовао у почетку, у зависности од тога да ли су деца рођена у Југославији или у Шведској. Међутим, уочено је да су временом сва деца без разлике одржавала језик на све нижем нивоу и то у континууму који је могао ићи све до његовог потпунијег губитка. Аутори су истакли да се губљење језика могло зауставити у било којој фази услед деловања различитих индивидуалних и друштвених фактора.

2.3. Истраживања на тлу СФРЈ

Питањима везаним за социолингвистичке одлике српскохрватског/хрватскосрпског језика у дијаспори, као и проблемима наставе на матерњем језику југословенских миграната, систематично се бавила током осамдесетих и почетком деведесетих година Андрина Павлинин-Волф, која је била и руководилац пројекта „Језик југославенске дјеце која живе у европским земљама”. Она и њене колеге из Центра за истраживање миграција и народности у Загребу (касније Институт за миграције и народности) објавили су читав низ радова у вези са језиком југословенских миграната у часопису који је Центар покренуо 1985. године под називом *Миграционске теме. Часопис за истраживање миграција и народности* (од 2001. године назива се *Миграционске и етничке теме*). Ова група истраживача највише се бавила одликама језичке компетенције мигрантске деце друге генерације и језичким и ванјезичким факторима у процесу одржавања/губљења завичајног језика (Pavlinić-Wolf 1985; Pavlinić-Wolf et al. 1986; Mihaljević 1988), као и питањем интеркултурне наставе друге и треће генерације миграната у земљама Западне Европе (в. Pavlinić-Wolf 1984; Pavlinić-Wolf et al. 1988; Pavlinić-Wolf i Anić 1991). У истом часопису, Фулгоси и сарадници представили су резултате својих истраживања, који су показали неповољан когнитивно-емотивни развој мигрантске деце, те су аутори истакли да ни окружење ни образовање не пружају потребне услове за равномеран и потпун развој укупне личности мигрантске деце, упркос прокламованим циљевима интеркултурног образовања (Fulgosi et al. 1985).

Различитим аспектима двојезичности и књижевношћу у југословенској дијаспори бавили су се, у мањој или већој мери, и други

истраживачи, а своје радове су објављивали широм Југославије, самостално или у оквиру зборника радова или монографија (на пример, Stojanović i Vukosavljević 1978; Nećak-Lük i Štrukelj 1984; Vasić i saradnici [1986]; Bekić 1990; Dimić i Vidak 1989). Вреди поменути и више стручних радова који су настали на основу искуства и промишљене наставне праксе у оквиру тадашње југословенске допунске школе (Vegar 1986; Ranić-Podunajec 1987), будући да пружају значајне уvide о реалности наставне праксе и могућностима њеног унапређења.

Важан допринос бољем разумевању појма језика дијаспоре и одлика његовог усвајања дала је психолингвистичка истраживачка група која је деловала најпре у Институту за лингвистику, а потом у Институту за јужнословенске језике у Новом Саду.⁵

У оквиру пројекта под називом "Психолингвистичка истраживања", којим је у Новом Саду у периоду од 1977. до 2000. године руководила Свенка Савић, реализован је низ интердисциплинарних истраживања међу којима бисмо овде посебно истакле она из области развојне психолингвистике (в. Savić 2011, 7–8). Веома важан сегмент истраживачких напора ове групе научника тиче се израде репрезентативног корпуса емпириских података, те тако настаје *Новосадски корпус разговорног српског језика: 1975–2000*. За нас су посебно значајна истраживања развоја говора деце у мигрантској ситуацији (на пример, Bačvanski 1984; Savić i Cvetković 1984; Mrazović 1989), као и питање образовања деце друге и треће генерације миграната, те утицај идеологије на образовање деце уопште (Vasić i Centerham 1984; Savić 1987; Mišeska Tomić 1992). Занимљиво је да се феномен двојезичности и мигрантског језика у овим радовима истражује као лингвистички, психолошки и социолошки феномен, што недвосмислено указује на интердисциплинарни приступ у њиховом проучавању. Такође се препознаје јасна друштвена ангажованост ове групе истраживача, јер се истиче да је потребно теоријске резултате истраживања применити у осмишљавању програма за образовање мигрантске деце „како би се развиле нове технике и садржаји дидактичког рада на језику да би југословенско дете у југословенској средини једнога дана било и друштвено прихваћено дете“ (Bačvanski 1984, 184). Наиме, не само што је било важно пружити мигрантској деци образовање на завичајном језику због несумњивих когнитивних (и афективних) предности (Savić 1989, 12), већ је један од циљева образовања био и омогућити успешну интеграцију повратника у домовину.⁶

⁵ У погледу утемељења психолингвистичких и социолингвистичких истраживања у областима дечјег говора, двојезичности, вишејезичности, те констрастивне анализе и терминологије, веома је значајан допринос Меланије Микеш (Vlahović 2009, 13–15), која се већ у својој докторској дисертацији бави развојем гласовног система двојезичне деце (Mikeš 1965).

⁶ Термин „деца Југословена на привременом раду“, чест је у радовима истраживача из овог периода и расветљава њихово уверење о привремености миграција наших исељеника.

Током 80-их година прошлог века питањима интеркултурног образовања у мигрантским условима придавао се велики значај. О томе сведочи скуп под називом „Синтеза интрекултуралистичких активности”, који је одржан 1987. године у Скопљу. Том приликом окупило се око стотину учесника, од којих је готово седамдесет било из иностранства (Milojević 1987), а резултати скупа објављени су у зборнику који је уредила Олга Мурџева-Шкарић (Murdževa-Škarić 1987). Наши истраживачи недвосмислено су се заложили за увођење интеркултурног образовања, у његовим различитим реализацијама, али је такође наглашено да су могућности његове примене неуједначене због различитих образовних политика земаља пријема. Овде је потребно истаћи да је постојао критички став и према допунској школи која је намењена деци миграната у иностранству, те се инсистирало на ревидирању и преобликовању постојећег програма на начин који би се ослањао на савремене истраживачке поставке домаћих и светских аутора.

Међу радовима који се баве интеркултурним образовањем, посебно бисмо истакле зборник радова *Интеркултурализам као облик образовања деце миграната ван домовине*, који је приредила Свенка Савић 1989. године, и у коме је обједињено пет радова југословенских аутора. Указујемо на значај уводног чланка (Savić 1989) у коме је дат својеврстан преглед резултата радова који су се бавили језичким питањима у мигрантским условима, као и богата библиографија подељена на радове домаћих и страних аутора, објављених закључно са годином издања. Ауторка је приметила да се у највећем броју радова проучава језички систем посредством лингвистичке анализе, а занемарују питања усвајања и употребе језика. Ови радови се углавном ослањају на радове из матичне земље, те се применом контрастивне методе утврђују специфичности језика мигрантских говорника. Насупрот томе, а надовезујући се на резултате *JUBA/ADS* пројекта из Лунда, ауторка указује на потребу да се истраживачи удаље од монолигвалне идеологије, по којој се језик матице посматра као основа за поређење, те да је језичка питања мигрантске деце потребно посматрати као својеврсни феномен с властитим одликама и принципима.

Савић (Savić 1989, 21) даје и класификацију објављених радова и са жаљењем констатује недовољну заступљеност систематичних научних радова чији би резултати били примењиви у пракси:

”(...) комплексним питањима језика, идентитета и културе најчешће се не баве тимови истраживача, чак ни лингвисти који су данас изразито познати за питања стандардизације, језичке политike или норме те су истраживања препуштена иницијативи и спретности појединача да до емпиријског материјала дођу. Образовање кадрова за интердисциплинарно истраживање мигрантске политike у земљи није обезбеђено.” (Savić 1989, 22)

Овакво стање у истраживању језика у мигрантским условима, које је у великој мери препознатљиво и у овом тренутку, недвосмислено указује на

потребу удруживања напора, тешњег повезивања научника и реализацију заједничких пројекта. Савић (Savić 2011, 15) сведочи да је крајем осамдесетих година постојала замисао о покретању пројекта на нивоу Југославије у оквиру кога би се систематично истраживали говор, језик и образовање деце у мигрантским условима.⁷

3. Друга фаза: истраживања након распада СФРЈ

Са распадом Југославије и ратовима који су вођени деведесетих година на Балкану, нарушава се постигнути континуитет у истраживањима српског језика у дијаспори, баш у време када проучавање завичајног језика добија велики замах у свету. Лингвистичка истраживања која су настала у наредној фази представљају резултате појединачних аутора, те не срећемо веће тимове истраживача. Врло је илустративна чињеница да смо за период након распада СФРЈ нашле само три зборника са годишњих скупова Друштва за књижевност и културу Југославија–Канада, који су приредили Младеновић (Mladenović 1991; 1992) и Ђокић и Видак (Đokić i Vidak 1994). У питању су углавном кратки реферати који из лингвистичког и/или филолошког угла разматрају појединачне феномене настале у контексту српске језичке дијаспоре.⁸

У овом периоду, истраживачи се неретко окрећу проучавању појединачних аспеката одржавања/замене језика у српској језичкој дијаспори. Тако Илић-Марковић (Ilić-Marković 2010) представља двојезични контекст српских миграната у Бечу и указује на значај креирања језичке образовне политике која би водила равномерној двојезичности мигрантске деце. Ауторка истиче и неопходност упоредног развијања функционалне писмености на српском и немачком језику.⁹

У раду Ј. Филиповић (Filipović 1998) указано је на занимљиву чињеницу да позитивни ставови испитаника српског порекла према језику и култури њихових предака не утичу битно на исход процеса одржавања/замене овог језика у датој групи. Исту проблематику код прве генерације високообразованих миграната проучавале су ауторке овог рада (Vučina

⁷ Нажалост, тај пројекат није остварен услед политичких промена у земљи, те је реализован само на територији Словеније под називом РОНИМ (*Развој и образовање националног идентитета и матерњег језика деце југословенских грађана у Западној Европи*).

⁸ Треба имати у виду да је ситуација у проучавањима језика дијаспоре у Хрватској повољнија захваљујући вишедеценијском раду *Института за миграције и народности*. Осим тога, почев од 2005, сваке друге године одржава се научни скуп *Хрватски као други и страни језик*, који, попут хрватског часописа *Лахора*, обједињује радове посвећене хрватском као матерњем, страном, али и наследном језику (в. прегледне радове Zubčić 2010 и Hansen, Romić i Kolaković 2013).

⁹ За потпуније разумевање проблематике наставе на српском као матерњем језику важно је узети у обзир и радове из других, мање или више сродних дисциплина, попут Благојевић (Blagojević 2007) и Стефановић-Бановић и Пантовић (Stefanović-Banović i Pantović 2014).

Simović i Jovanović 2011; Jovanović i Vučina Simović 2013) и указале на веома добру друштвено-економску интегрисаност испитиване групе исељеника, која ће вероватно условити и брзу културну и језичку асимилацију. Уочено је да се не ради доволно на спровођењу конкретних мера за успоравање замене језика, о чему сведочи и крајње недовољно развијена настава српског као наследног језика (в. Jovanović i Vučina Simović 2012). Користећи контрастивну анализу наратива деце узраста од 4 до 12 година којима је српски матерњи односно завичајни језик, Вучина Симовић и Јовановић (Vučina Simović i Jovanović 2015) поново отварају теме о одликама нарације које су интензивно проучаване током осамдесетих година прошлог века.

Међу социолингвистичким радовима о српском језику у дијаспори истичу се по својој бројности и систематичности они који се баве прекључивањем кодова (енг. *code-switching*) код говорника српског језика у САД ([Filipović] Savić 1994; 1996), Аустралији (више радова Димитријевић-Савић међу којима је најзначајнија монографија Dimitrijević-Savić 2010), Немачкој (Stanisavljević 2010), као и прекључивање кодова код билингвалних корисника српског и енглеског језика (Vlaisavljević 2007).

Значајна су истраживања о прекоморској језичкој дијаспори, међу којима се истичу она које је написала Кринка Видаковић-Петров и у којима се нарочито систематично бави периодиком, мемоарском грађом и књижевношћу које су широм Сједињених Држава објављивали аутори српског и црногорског порекла на српском и енглеском језику (Vidaković-Petrov 2007; 2014). У питању је пионирски рад на овом пољу који је подразумевао проналажење и анализу сачуваних података и грађе расутих на разним странама и често тешко доступних истраживачима (Vidaković-Petrov 2007, 38). Осим тога, ауторка разматра и питања идентитета исељеника, њихове националне и културне институције и одлике њиховог културно-етничког наслеђа (Vidaković-Petrov 1996).

На примерима српске¹⁰ и других исељеничких књижевности, Видаковић-Петров (Vidaković-Petrov 2013) разматра и сложени феномен *књижевности егзила* и различите појмове које он обухвата. Ауторка се дотиче и питања одабира језика у делима емигрантске књижевности, за које уочава да се не тичу само рецепције дела, већ и самог стваралачког поступка, али сведоче и о идеологијама и идентитету аутора. Као илustrација ове последње тврђење може да послужи рад у коме Видаковић-Петров (Vidaković-Petrov 2015) даје посебан осврт на „тематиз[овање] питањ[а] исељеничког језика” и употребу овог језика у књижевној функцији у књизи прича *Јауци из земље злата* (Њујорк, 1916) готово заборављеног српског писца у САД, Петра М. Лубурића.

¹⁰ Треба напоменути да је мало аутора који шире проблематизују књижевно стваралаштво српске језичке дијаспоре. Један од ретких је Вуксановић, аутор књиге *Прећутана књижевност* (Vuksanović 2002), који се бави поезијом српских песника из Румуније и Мађарске, а такође разматра песништво наших аутора у Европи и Америци, те се залаже за употребу термина ”заграницна” или ”поезија у дијаспори”.

4. Уместо закључка

Из прегледа објављених радова током седамдесетих и посебно осамдесетих година 20. века закључујемо да је српски језик у дијаспори истраживан из перспектива различитих дисциплина, које често нису јасно разграничене. Лингвистички, психолингвистички, социолингвистички, методички, филолошки радови обједињавани су у зборницима и монографским публикацијама, што је омогућило интердисциплинарни приступ истраживању овог феномена и дало снажан замајац у разумевању његових различитих манифестација. Нажалост, овај тренд се с распадом Југославије прекида, што се види и у малом броју стручних скупова и зборника који укључују радове о српском језику у дијаспори. У том контексту још више добијају на значају два округла стола одржана 2014. године, у оквиру којих се научна проучавања српског језика у мигрантским условима сагледавају из критичке и интердисциплинарне перспективе. Први је понео наслов *Српска језичка дијаспора: одржавање језика и идентитета говорника у мигрантским условима*, а одржан је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу под окриљем научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* октобра 2014. године¹¹ (в. Kovačević i Petković 2015, 433–497). Други округли сто приређен је у Етнографском институту САНУ у Београду децембра 2014. године под називом *Научно истраживање миграција у Србији: Проблеми и иницијативе* (в. Lukić Krstanović 2014).

Истраживања о говорном и писаном српском језику у дијаспори настала у оквирима филологије и лингвистичких дисциплина релативно су малобројна за временски распон од три, четири деценије у којем су настала. Међутим, њихове резултате и значај не можемо и не смемо занемарити. На то нас обавезују и основна начела научног рада која јасно налажу да свако ново истраживање мора бити утемељено на разматрању и критичком осврту на теоријске и методолошке поставке и резултате релевантних претходних радова. Осим тога, стварно продубљивање наших знања о српском језику у дијаспори у његовим различитим манифестацијама подразумева не само промовисање даљих истраживања унутар филологије и лингвистике, већ изискује и њихово интердисциплинарно и трансдисциплинарно усмерење. Стога, овим радом жељимо да повећамо и обновимо интересовање у српској научној јавности за проучавање српског језика и идентитета његових говорника у дијаспори, али и да скренемо пажњу на потребу да се наши стручњаци из различитих дисциплина међусобно боље повежу и заједнички укључе у савремене токове у области проучавања миграција и дијаспоре.

¹¹ На поменутом скупу, Јањић и Цветковић (Janjić i Cvetković 2014) представиле су пројекат „Да те цео свет разуме”, курс на даљину за учење српског језика за кандидате из дијаспоре између 7 и 30 година, који је први пројекат овакве врсте код нас, настао у сарадњи Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Канцеларије за сарадњу са дијаспором, Града Ниша и ОЦД „Проактив”.

Литература

- Bačvanski, Marija. 1984. „Neke osobenosti govornog razvoja dece naših radnika u SR Nemačkoj”. U *Jezički kontakti u jugoslovenskoj zajednici (Језичните контакти во југословенската заједница)*, prir. O. Mišeska Tomić, 181–185. Skoplje: Savez jugoslovenskih društava za primenjenu lingvistiku – Društvo za primenjenu lingvistiku Makedonije.
- Bekić, Tomislav, prir. 1990. *Učenje jezika, komunikativni pristup i obrazovanje nastavnika: zbornik radova* (1. konferencija Živi jezici, Novi Sad, 28. juni – 1. juli 1989.). Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta.
- Blagojević, Gordana. 2007. „Srpske škole i nastava srpskog jezika u Grčkoj u XX veku.” *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 55 (1): 233–244.
- Bugarski, Ranko. 2015. *Selektivna sociolinguistička bibliografija: SFRJ/SRJ - SCG/Srbija: 1967–2014*. Zemun: Mostart.
- Dimić, Moma i Duško Vidak, prir. 1989. *Književnost između dve domovine: III zbornik saopštenja članova i gostiju Društva. III vikend kanadske literature, Ohrid, 26–28. maj 1989*. Beograd: Društvo za književnost i kulturu Jugoslavija – Kanada.
- Dimitrijević-Savić, Jovana. 2010. *Code-Switching: Structure and Meaning*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Đokić, Danka i Vidak Dušan, prir. 1994. *Ka drugoj obali = Towards the Other Coast = Vers l'autre rive / VII vikend kanadske literature, Herceg Novi, 28–30. maj 1993*. Beograd - Pančevo: Društvo za književnost i kulturu Jugoslavija-Kanada - Zajednica književnika Pančeva.
- Đurović, Ľubomir. 1983. ”Formalizing the S/C flexion for the automatic morphological analysis”. In *Lingua in diaspora. Studies in the language of the second generation of Yugoslav immigrant children in Sweden*, ed. Ľubomir Đurović, 123–148. Lund: Slavica Lundensia 9.
- Đurović, Ľubomir. 1987. ”The development of grammar systems in diaspora children's language”. In *Child language in diaspora: Serbo-Croatian in West European countries, Papers from a symposium*, eds. Ľubomir Đurović and Alla Binder, 51–85. Lund: Slavica Lundensia 11.
- Đurović, Ľubomir. 1988. ”The concept of diaspora language (Opening address)”. In *Diaspora Languages in Western Europe. Papers from the workshop "Language Minorities – Children's Language in Diaspora" held on July 22nd, 1987 at the International Congress for the Study of Child Language in Lund, Sweden*, ed. Ľubomir Đurović, 7–9. Lund: Slavica Lundensia 12.
- [Filipović] Savić, Jelena M. 1994. *Serbian/English and Spanish/English code-switching: Toward a more comprehensive model*, PhD thesis. Perdue University.

[Filipović] Savić, Jelena M. 1996. *Code-switching. Theoretical and methodological issues*. Beograd: Filološki fakultet.

Filipović Savić, Jelena. 1998. "The status of Serbian as a minority language within the Serbian-American community." *Filološki pregled* 25 (2): 147–157.

Fulgosi, Ante, Ljerka Fulgosi, Zvonko Knezović, Rea Masnjak, Andelka Metzing i Predrag Zarevski. 1985. „Istraživanja razvoja nekih kognitivnih funkcija i nekih karakteristika ličnosti djece naših radnika na privremenom radu u inozemstvu.” *Migracijske teme* 1 (1): 5–13.

Hansen, Björn, Daniel Romić i Zrinka Kolaković. 2013. „Okviri za istraživanje sintaksičkih struktura govornika druge generacije bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika u Njemačkoj.” *Lahor* 15: 9–45.

Ilić-Marković, Ljiljana. 2010. „Dvojezična svakodnevica – predrasude i činjenice, srpski i nemački u Beču”. U *Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura”*, prir. Ljiljana Subotić i Ivana Živančević-Sekeruš, 779–788. Novi Sad: Filozofski fakultet.

Janjić, Marina i Irena Cvetković Teofilović.. 2014. „Specifičnost metodike nastave srpskog kao zavičajnog jezika”. Usmeno saopštenje sa Okruglog stola *Srpska jezička dijaspora: održavanje jezika i identiteta govornika u migrantskim uslovima*, 25. oktobar 2014. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Jovanović, Ana i Ivana Vučina Simović. 2012. „Odlike i potrebe nastave srpskog kao zavičajnog jezika”. U *Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa VI međunarodnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu*, prir. Miloš Kovačević, 383–395. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Jovanović, Ana i Ivana Vučina Simović. 2013. "Linguistic Attitudes and Linguistic Practices in the Global Age: The Case of the First Generation of Serbian Highly Educated Migrants". U *Diasporic Choices*, ed. Renata Seredyńska-Abou Eid, 129–138. Oxford, UK: Inter-Disciplinary Press.

Kovačević, Miloš i Jelena Petković, prir. 2015. *Srpski jezik – od Vuka do danas. Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa IX međunarodnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (24–25. X 2014)*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Lukić Krstanović, Miroslava, prir. 2014. *Knjiga apstrakata. Naučno istraživanje migracija u Srbiji: Problemi i inicijative*. Okrugli sto – 8. decembar 2014. Beograd: Etnografski institut SANU.

Mandreš, Marin. 2001. "Serbian Migration, Settlement, and Ethnicity: A Bibliography." *Serbian Studies* 15 (1, 2): 123–155, 371–406.

Mandreš, Marin. 2005. "Serbian Immigration, Settlement, and Ethnicity: A Bibliography of Newspaper Articles." Part I: America, and Part II: England, Canada, Australia. *Serbian Studies* 19 (1, 2): 165–217, 348–400.

- Mihaljević, Milica. 1988. "Govor naše djece u dijaspori." *Rasprave ZJ* 14: 127–137.
- Milojević, Aleksa. 1987. „Skupovi: Sinteza interkulturalističkih aktivnosti.” *Migracijske teme* 3 (3–4): 385–387.
- Mikeš, Melanija. 1965. *Glasovni razvoj govora dvojezične dece*, doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mišeska Tomić, Olga. 1992. "Minority language maintenance and learning as instruments for improving the status of minority group". In *Maintenance and loss of minority languages*, eds. Willem Fase, Koen Jaspaert and Sjaak Kroon, 385–392. John Benjamins Publishing Company.
- Mladenović, Milan, prir. 1991. *Reke i obale, mostovi i razmeđa među narodima i kulturama = Rivers and Coasts, Bridges and Links between Peoples and Cultures = Rivières, rives et les rivages - lignes de démarcation ou de la relations socio-culturelles. V vikend kanadske literature, Novi Sad, 10–13. oktobar 1991.* Beograd: Društvo za književnost i kulturu Jugoslavija – Kanada.
- Mladenović, Milan, prir. 1992. *Novo u starom i staro u novom svetu = The New in the Old and the Old in the New World = Le Nouveau dans le vieux et le vieux dans le nouveau monde. VI vikend kanadske literature, Beograd, 17. oktobar 1992.* Beograd: Društvo za književnost i kulturu Jugoslavija – Kanada.
- Mrazović, Pavica. 1990. „Razlike u govornom i pisanom nemačkom i srpskohrvatskom jeziku treće generacije migranata u SR Nemačkoj”. U *Učenje jezika, komunikativni pristup i obrazovanje nastavnika: zbornik radova (1. konferencija Živi jezici, Novi Sad, 28. juni - 1. juli 1989.)*, prir. Tomislav Bekić, 255–269. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta.
- Murdževa-Škarić, Olga, prir. 1987. *Intercultural education = Education interculturelle*. Ohrid: OMEP.
- Nećak-Lük, Albina i Inka Štrukelj, prir. 1984. *Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti. Prispevki konference "Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti", Ljubljana, 13. –15. sept. 1984.* Ljubljana: Društvo za uporabo jezikoslovja SR Slovenije.
- Pavlinić-Wolf, Andrina. 1984. „Interkulturalizam u obrazovanju djece migranata i učenju jezika: (u interpretaciji Louisa Porchera).” *Pedagoški rad* 3–4: 107–115.
- Pavlinić-Wolf, Andrina. 1985. „Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi.” *Migracijske teme* 1 (3–4): 57–69.
- Pavlinić-Wolf, Andrina i Josip Anić. 1991. „Djeca hrvatskih migranata u europskim zemljama – iseljavanje, motivacija za očuvanje i njegovanje materinskog jezika te povratak u domovinu.” *Migracijske teme* 7 (3–4): 277–291.

- Pavlinić-Wolf, Andrina, Josip Anić i Zdenko Ivezić. 1986. „Jezik jugoslavenske djece koja žive u Švedskoj (preliminarni rezultati sociolingvističkog istraživanja.” *Migracijske teme* 2 (2): 37–46.
- Pavlinić-Wolf, Andrina, Karmen Brčić i Nadežda Jeftić. 1988. ”Supplementary mother-tongue education and the linguistic development of Yugoslav children in Denmark.” *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 9 (1–2): 151–167.
- Plant, Derrik. 1971. „Dvojezičnost 'Gastarbeitera': nov problem čija važnost sve više raste“. U *Aktivne metode i moderna pomagala u nastavi stranih jezika. Predavanja i referati održani na 10. kongresu FILPV u Zagrebu, 5.-9. 4. 1968*, prir. Rudolf Filipović, 339–349. Zagreb: Školska knjiga.
- Rajić, Ljubiša. 1978. „Sociolinguistički aspekti dvojezičnosti Jugoslovena na radu u Švedskoj i Norveškoj.” *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije* 1978: 2–78.
- Ranić-Podunajec, Ljiljana. 1987. „Pristup jeziku i kulturi u nastavnoj praksi u Nizozemskoj.” *Migracijske teme* 3 (3–4): 353–360.
- Savić, Svenka. 1987. ”Intercultural Linguistic Activities with Yugoslav Children Living Abroad: Inadequacy of the domestic research“. In *Intercultural education = Education interculturelle*, ed. Olga Murdževa-Škarić, 169–171. Ohrid: OMEP.
- Savić, Svenka. 1989. „Dokle smo došli?“. U *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine: zbornik radova*, prir. Svenka Savić, 8–42. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.
- Savić, Svenka, prir. 1989. *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine: zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.
- Savić, Svenka i Milan Cvetković. 1984. „Narativna sposobnost kod jednojezične i dvojezične dece od jedanaest godina“. U *Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti. Prispevki konference "Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti"*, Ljubljana, 13. –15. sept. 1984, prir. Albina Nećak-Lük i Inka Štrukelj, 281–287. Ljubljana: Društvo za uporabo jezikoslovja SR Slovenije.
- Stanislavljević, Andrea. 2010. ”Bilingualismus und Migration – Eine Untersuchung zu bosnisch / kroatisch / serbisch/ deutschem Codeswitching in Berlin”. In *Srpska lingvistika – Eine Bestandsaufnahme*, eds. Christian Voß and Biljana Golubović, 279–296. München.
- Stankovski, Miodrag, Ľubomir Ďurovič and Mijo Tomašević. 1983. ”Development structures in the family language of Yugoslav immigrant children in a Swedish language environment”. In *Lingua in diaspora. Studies in the*

⇒ И. Вучина Симовић, А. Јовановић, *Истраженост српског језика у дијаспори...* ⇒

language of the second generation of Yugoslav immigrant children in Sweden, ed. Ľubomir Ďurovič, 11–20. Lund: Slavica Lundensia 9.

Stefanović-Banović, Milesa i Branislav Pantović. 2014. „Nastava jugoslovenskih učitelja u Argentini 1939–1944.” *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 52 (1): 227–244.

Stojanović, Ilija i Tatomir Vukosavljević. 1978. *Sociopsihološka stanja naših učenika u inostranstvu i dopunska nastava (na primeru Hamburga)*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija.

Vasić, Smiljka, Vladislava Knaflič, Stevan Peter, Rajka Marinković i Zoran Mastilović. [1986]. *Dvojezičnost migrantske dece: mogućnost održavanja maternjeg jezika u uslovima L2 (u francuskoj sredini)*. Beograd: Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora.

Vasić, Vera i K. Centerham. 1984. „Maternji jezik kao prvi i kao drugi jezik”. U *Jezički kontakti u jugoslovenskoj zajednici*, prir. O. Mišeska Tomić, 187–191. Skoplje: Savez jugoslovenskih društava za primenjenu lingvistiku – Društvo za primenjenu lingvistiku Makedonije.

Vegar, Branka. 1986. „Jugoslavenska djeca u bečkim školama.” *Migracijske teme* 2 (1): 75–80.

Vidaković-Petrov, Krinka. 1996. ”Folk Songs and Their Transformations in the Serbian-American Diaspora 1900–1925.” *Serbian Studies* 10 (2): 164–187.

Vidaković-Petrov, Krinka. 2007. *Srbi u Americi i njihova periodika*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Vidaković-Petrov, Krinka. 2013. „Književnost egzila”. U *Pojmovnik uporedne književnosti. Zbornik radova*, prir. Bojan Jović i Tihomir Brajović, 235–260. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Vidaković-Petrov, Krinka. 2014. *Od Balkana do Tihog okeana. Kultura i književnost srpskih iseljenika u SAD*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Vidaković-Petrov, Krinka. 2015. „Jezik u delu Petra M. Luburića, srpskog pisca iz SAD”. U *Srpski jezik – od Vuka do danas. Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa IX međunarodnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (24–25. X 2014)*, prir. Miloš Kovačević i Jelena Petković, 487–497. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Vlahović, Plemenka. 2009. „Biografija prof. dr Melanije Mikeš”. U *Višejezični svet Melanije Mikeš*, prir. Plemenka Vlahović, Ranko Bugarski, Vera Vasić, 13–15. Novi Sad: Filozofski fakultet, Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.

Vučina Simović, Ivana i Ana Jovanović. 2011. „Uloga prve generacije govornika srpskog jezika u procesu održavanja/ zamene jezika u dijaspori”. U *Srpski*

jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa V međunarodnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (29–30. X 2010), prir. Miloš Kovačević, 335–349. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Vučina Simović, Ivana i Ana Jovanović. 2015. „Neke osobenosti narativnog diskursa govornika srpskog kao maternjeg i zavičajnog jezika.” *Srpski jezik* 20: 669–687.

Vuksanović, Slobodan. 2002. *Prečutana književnost*. Beograd: Udruženje književnika Srbije.

Vuletić, Julijana. 2013. „Srpsko-nemački jezički kontakti sa osvrtom na istraženost jezika Srba u Nemačkoj danas.” *Naslede* 24: 87–106.

Примљено / Received: 19. 10. 2015.

Прихваћено / Accepted: 22. 02. 2016.